

ISSN: 1300-2333

TÜRK TÜRKİ YURDU

TÜRK OCAKLARI MERKEZ HEYETİ'NİN AYLIK YAYIN ORGANİDİR

Nuri GÜRGÜR
Ahmet Bican ERCİLAŞUN
Ertuğrul YAMAN
Özcan YENİÇERİ
Akmatali ALİMBEKOV
Mehmet YILMAZ
Fahri UNAN
Fatma ÜREKLİ
İmel MOLDOBAYEV
İskakov İzdevaldı İSKAKOVIÇ
Tölögön KASIMBEKOV
Meerim RİSPAKOVA
Mehmet CANDEMİR
Murat KOCABEKOV
Zekeriya KARADAVUT -
Mustafa AKSOY
Mustafa AKSOY
Mustafa ERDEM
Muzaffer ÜREKLİ
Osman OKTAY
Serdar ERKAN
Servet ÖZDEMİR
Ahmet SEVGİ
Yavuz S. TOROSLU

KIRGIZİSTAN'A
YOLCULUK

KASIM 2001 • CİLT : 21 • SAYI : 171 • FİYATI : 2.000.000 TL.

Kırgız Gelenekleri ve Abramzon*

Zekeriya KARADAVUT** - Mustafa AKSOY***

Saul Mateyeviç Abramzon, 5 Temmuz 1905 yılında Oral bölgesinin Dimitrov kentinde saat tamircisi Yahudi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiş ve 1977 yılında Petersburg'da ölmüştür. Petersburg'da Köy Ekonomisi Enstitüsüne girmişse de, 1924 yılında bu okuldan ayrılarak Türkoloji bölümüne geçmiştir. Ünlü Türkologlar A. N. Samoyloviç ve S. Y. Malov'dan ders almıştır.

Abramzon, daha öğrenciyken gönüllü olarak 1924 ve 1925 yıllarında iki defa Karakol bölgesinde bilimsel gezilere katılmıştır. 1926 yılında Kırgız Bilim Komisyonunun daveti üzerine Kırgızistan'a gelen Abramzon, bu tarihten itibaren bilimsel çalışmalarını Kırgızlar ve Kırgızistan üzerine teksif etmiştir. Abramzon, Kırgızistan'da sırasıyla Bilim Araştırmaları Enstitüsü Müdürlüğü, İnsan Bilimi Bölümü İdareciliği, Devlet Müzesi Yazı İşleri Müdürlüğü görevlerinde bulunmuştur. 1931 yılında Doğu Bilimi Enstitüsü Müdürlüğüne atanmışsa da aynı yıl Petersburg'daki Mikliho-Maklay adlı enstitüye geçip ömrünün sonuna kadar Orta Asya ve Kafkas halklarıyla ilgili bölümde çalışmıştır. Bununla beraber o, zaman zaman Kırgız Devlet Pedagoji Enstitüsüne gelerek etnografya dersleri vermiştir. Onun bu faaliyetleri Kırgız Bilimler Akademisinde tarih ve etnoloji bölümlerinin açılmasına zemin hazırlamıştır. O, bu bölümlerin çalışmalarını yakından izleyerek danışmanlık yapmıştır.

Abramzon, araştırmalarında, Kırgızların Orta Asya ve Güney Sibiryalı halklarıyla etnogenetik, tarih ve sosyo-kültürel bağları konuları üzerinde özellikle durmuştur. Ayrıca 1926-1955 yılları arasında Kırgızistan'da yapılan çalışmalara çok büyük katkıları olmuştur.

* Bu makalede konu edilen köyler hakkında yarım yüzyıllık değişimi tesbit ve mukayese etmek amacıyla **Isık Göl Bölgesindeki Darkan İle Çıçkan Köylerinde Sosyo-Kültürel Yapı ve Değişim** adında 2000-2001 yılları arasında saha çalışmasını tamamladığımız bir kitap hazırlamaktayız. Bu nedenle makalemizde kısa bilgilerle yetinmeyi uygun gördük.

** Dr. Selçuk Üniversitesi ve Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Öğretim Üyesi

*** Dr. Marmara Üniversitesi ve Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Öğretim Üyesi

Abramzon'a göre Kırgızlar üç büyük gruptan oluşmuştur. Birinci grup yerli Türk boylarıdır. Bunlar önceki Türk kağanlıklarından ve Karahanlı döneminden beri varlıkları bilinen 'Karluk, Kırgız ve Uygurlar'dır. İkinci grup, kökleri Güney Sibiryalı ve Merkezi Asya olan, kuzey doğu ve doğudan gelmiş Türk boylarıdır. Üçüncü grup ise Moğol, Kazak, Nogoy boylarıdır.

Abramzon, aşağıda görüleceği üzere, çalışmalarında sık sık komünizmi övmüş ve Kırgızların komünizm sayesinde medenî bir halk olmaya başladıklarını söyleyip yazmışsa da, devrin Kırgızistan Komünist Partisi birinci sekreteleri T. U. Usubaliyev tarafından Kırgızları ve Kırgız kültürünü bilim âlemine tanıttığı için sert bir dille eleştirilmiştir. Usubaliyev'i takip eden tarihçilerden K. K. Orozaliyev, S. İ. İlyas ve A. G. Zima da, onu, parti karşıtı çalışmalar yapmakla suçlamışlardır. Çünkü onlara göre, boyların-urukların ve halkaların sosyo-kültürel yapılarını / geçmişlerini incelemek, gençlerin Sovyet vatandaşı olmalarını engelleyici bir faktördür.

Kırgız siyaset ve bilim adamlarından bazılarının Abramzon'a yönelik bu olumsuz tutumları onu çok üzmüştür. Ancak onun sıkıntısını anlayan Kırgızların büyük romancılarından C. Aytmatov ona bir mektup göndererek (10 Mart 1973) teselli etmeye çalışmıştır. Aytmatov mektubunun bir yerinde aynen şöyle yazmıştır. "...Üzülmeyiniz. Kırgız aydınları, yorulmaz ve yetenekli bilim adamı olarak sizin öneminizi ve değerinizi takdir etmektedir, unutmayınız..." Abramzon bu mektubu aldığı anda yanındakilere çok mutlu olduğunu ifade etmiştir.

Sonuç olarak, Abramzon, çalışmalarında devrin şartları icabı veya inancından dolayı Ekim Devrimini Kırgızların kurtarıcısı olarak görmüştür. Ancak o, devrin şartlarında Kırgızların sosyo-kültürel yapıları üzerinde çok önemli çalışmalar yaparak, Kırgızların sosyal hafızalarının canlı kalması hususunda önemli bir görev ifâ etmiştir. Bundan sonra genç Kırgız bilim adamlarının yapması gereken, Abramzon'un eserlerindeki siyasi ve subjektif görüşleri tahlil ve tenkit edip Kırgız kültürünü bilim âlemine sunmak olmalıdır. Abramzon'un belli başlı eserlerinden bazıları şunlardır:

1. *Kırgızların Etnogenetik ve Tarihi-Kültürel İlişkileri*, Frunze 1990.

2. *Orta Asya Cumhuriyetleri ve Kazakistan Halklarının Ataerkil- Toplumsal Düzeni ve Onu Ortadan Kaldırma Yolları*, Moskova 1964.

3. *Kırgız Halk Kültürünün Denemesi*, Frunze 1946.

4. *Kırgızların Altay Halkları ile Etnogenetik İlişkileri*, Moskova 1960.

5. *Kırgızistanın 20 Sene İçerisindeki Etnogenetik İncelenmesi*, Frunze 1946.

6. *Darkan ve Çıçkan Köylerindeki Kırgız Kolhozcularının Hayatı*, Moskova 1958.

7. *Kırgızlar Orta Asya ve Kazakistan Halkları*, Moskova 1963.

8. "Kırgızistan'da Çağdaş Manaplar Grubu" *Sovtskaya Etnografya Dergisi*, 3-4. sayı, 1931.

9. "Orta Asya Göçebelerinin Soy Örgütleri", SSCB., *Etnografya Enstitüsünün Çalışmaları*, 14. cilt, Moskova, 1951.

10. "Altay Halkları ile Kırgızların Etnografik İlişkileri", *XXV. Şarkiyat Kongresi*, Moskova 1960.

Araştırma Alanı ve Araştırmannın Amacı:

Araştırma alanı, Isık Göl bölgesindeki Karakol şehrine tahminen 40- 45 km. uzaklıkta olup Isık Göl bölgesinde kurulan ilk kolhozdur. Abramzon, 1952-1955 yıllarında bu köylerde K. Antipina, G. P. Vasilyeva, E. İ. Mahova ve D. Sulaymanov ile birlikte alan araştırmaları yaparak çalışma sonuçlarını *Darkan ve Çıçkan Köylerindeki Kırgız Kolhozcularının Hayatı* (Moskova, 1958) adıyla yayınlamıştır.

Biz, aynı araştırma alanındaki yarım yüzyıllık değişimi inceleyerek elde edeceğimiz bulguları Abramzon'un eserindeki bilgilerle mukayese etmek amacıyla 1999'da çalışmalara başladık. Bu amaçla 2000-2001 yıllarının çeşitli zamanlarında bölgeye giderek fotoğraf çekip halktan derlemeler yaptık. Sonra bazı konuları araştırma alanına iki defa daha gittik. Alan çalışmamız sırasında Abramzon'a tercümanlık yapan Sayrakan Çınabayeva (1920 doğumlu) ve diğer kaynak şahıslarıyla görüştük.

Köylerin Tarihi ve Manaplar:

1870 yılından itibaren Ukraynalı ve Rus muhacirler Isık Göl bölgesine gelerek yerleşmeye başladılar. Tercümanlık yaptırmak için de Tatarları getirirler. Böylece bu bölgede ilk köyler kurulmaya başlar. 1907-1911 yılları arasında Karakol bölgesinde Ruslara ait 22, Kırgızlara ait ise 2 köy kurulmuştur.

Darkan ve Çıçkan köyleri 1912 yılında Rus köy projesine göre kurulmuştur. Ancak Kırgızlar yarı göçebe olarak daha çok yaylakları Çıçkan Başı'nda yaşadıkları için, 1911-1916 yılları arasında Darkan'a yerleşen 50 hanenin ancak 15-20 kadarı Kırgızlardır.

1921-1922 ve 1926-1927 yıllarında iki defa toprak reformu yapılmıştır. 1929'da da Kırgız 'Manaplar'ın¹ malları zorla ellerinden alınmıştır. Bu sırada halkın ellerinden hayvanları alınarak yerleşik hayata geçmeleri zorunlu hale getirilmiştir. Bu suretle bir bakıma halk fakirleştirilmiştir. 1932 yılında da **kolhoz** kurulmuştur. Darkan ve Çıçkan'a Kırgızların tamamen yerleşmeleri 1952 yılına kadar sürmüştür. Bu tarihe kadar köylüler yazları Çıçkan Başı'nda, kışları ise köylerinde yaşamaya devam etmişlerdir.

Isık Göl'de Tatarlar ve Cedit Mektepleri:

Yukarıda ifade edildiği gibi Ruslar yayılma politikalarının icabı Isık Göl bölgesine yerleşmeye gelirken, yanlarında tercüman olarak Tatarları getirmişlerdi. Bizim saha tesbitlerimize göre, Tatarlar gerçekten Kırgızlarla Ruslar arasında tercümanlık yapmak için getirilmişler. Onlar Rusların işini kolaylaştırdığı gibi, Kırgızlara da eğitim vermişler. Meselâ, adı geçen köylerde ve Isık Göl civarında **boz üy** (topak çadır)lerde halka İslâm ve Türklük konusunda bilgiler vermişlerdir. Bu okullara Kazan, Taşkent ve Kaşgar'dan bir çok eser getirilmiştir. Okullarda, Tatar ve Kazak lehçelerinden başka Arapça ile de eğitim verildiğini Abramzon da ifade etmektedir. Fakat onun bu görüşünü ihtiyatla karşılamak zorundayız. Çünkü cedit mekteplerinde yörede kullanılan konuşma dilinden başka, Arapça ve Tatar lehçesiyle eğitim yapıldığı doğrudur. Ancak bu okulların temel amacının bütün Türk âleminde

1 **Manap** kelimesi *Kazak Dilinin Sözlüğü*nde "feodal soylular toplumunda iktidar sahibi, zengin" *Kazak Tılının Tüsin-dirme Sözdığı*'nda "soylulara verilen unvan", K. K. Yuhadin'in *Kırgızca Rusça Sözlüğü*'nde ise "kendi özel mülkü olmadan idare ettiği halkın malı, mülkü ile hayatını sürdüren ve onların malını, mülkünü istediği gibi kullanan Kırgızların soylu ailesinden ve üst seviyedeki feodal soyundan olan aristokratların temsilcisi" anlamında kullanılmıştır. Yuhadin'in aynı sözlüğünde **manap bolsan bay bolboysu** yani manap olursan zengin olamazsın ve **manaptardı körgömün malı tügül, iti çok** yani ben ne malaplar gördüm hayvanı bırak iti yok, ifadeleri de yazılıdır. Kırgızistan'da manaplar genelde Kırgızların **Buğu** soyundandır. Türkiye'de, **Mardin** yöresinde **Ramazanoğulları** aşiretinden bazılarının soy adları **Manap'tır** Bunlar özellikle Mardin /Midyat (Estel) ve Suriye-Mardin sınırındaki Kamışlı şehrinde yaşamaktadırlar. Bunların günlük konuşma dilleri Arapça olup, genelde sarışın tiplidirler. Kendilerine göre, kültürleri daha çok Kafkas, özellikle de Kıpçaklara çok benzemektedir. Yörede, Kırgız ve Kazaklar da olduğu gibi, **Manap** zengin ve bey anlamında kullanılmaktadır. Meselâ bu konuda araştırma yaparken eskiden Vakıflar Genel Müdürlüğünde müdür yardımcısı olarak görev yapan, vakıflar baş müfettişlerinden sayın Yusuf Manap, babasının zamanında köylerinde 20-30 kadar misafiri ağırlayacak ve yatacak odalarının olduğunu anlatmıştı (Manaplar konusunda ayrı bir çalışma yaptığımız için bu kadar bilgiyle yetinmeyi uygun bulduk.). Ayrıca 1997 yılında Mardin'de yaptığımız (M. Aksoy) bir saha çalışmasında aşiret adları **Artukoğulları** olup da günlük konuşma dilleri Arapça olan insanlarla konuşmuştu. Diğer yandan bu konuda Rahmetli Mehmet Eröz'ün Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yapmış olduğu saha çalışmalarını saygıyla hatırlamak gerektiğine inanmaktayız.

kullanılır ortak bir kültür ve bilim dili meydana getirmek olduğundan, okullarda çeşitli lehçelerle eğimin verilmesi farklı değerlendirilmelidir. Abramzon'a göre bu okullar, İslâm kültüründen ve Kırgızların eski hayatından bilgilerin verildiği ve çağdışı bir eğitimin yapıldığı okullardır.

Bu okulların 'cedid mektepleri' olup olmadığı konusunda bazı Kırgız aydınlarla sohbetlerimiz oldu. Kırgız aydınları bu okulların cedid mektepleri olmadığını, çünkü bu mekteplerin Merkezî Asya'da sadece Özbekistan ve Kazakistan'da kurulduğunu, o tarihlerde Kırgızların göçebe hayat yaşadıklarından dolayı, bu tür mekteplerin Kırgızistan'da açılmalarının mümkün olamayacağını söylediler. Fakat 1914 yılında Rus İmparatorluğunda yaklaşık 5.000 (beşbin) civarında ve 1912'de büyük Tatar âlimlerinden İsmail Gaspıralı'nın Hindistan/Bombay'da cedid mektebi açtığını düşünürsek, bizim görüşümüzün gerçeğe daha yakın olduğu kabul edilebilir. Ayrıca Abramzon'un tesbitleri ve bizim saha çalışmalarımızda elde ettiğimiz bilgiler, Tatarların açmış oldukları okulların cedid mektepleri olduğu yönündedir.

Sovyetler döneminde bu okullar tamamen kapatılarak yasaklanmış ve yerini resmî Sovyet okulları ile komünist partisinin siyaset okulları almıştır. Burada bizce ilginç olan sömürü için getirilen Tatarların aynı zamanda Kırgızlara İslâm dinini ve tarihlerini öğretmiş olmalarıdır. Bu konuda saha çalışmalarımız esnasında yaşlı köylülere bazıları şöyle demişlerdir: **Tatarlar Ruslara tercümanlık yaptılar. Ancak bize de dinimizi ve tarihimizi öğrettiler.**

Komünizm ve Darkan - Çıçkan:

Abramzon, "Kırgız milleti, Ekim İhtilâli neticesinde Rus milletinin desteğiyle ekonomik ve kültürel olarak gelişme yoluna girmiştir" der. Ona göre, Ekim Devrimiyle erkekler gibi kadınlar da tüm mesleklerde çalışmaya başladılar. Neticede kadının bağımsız ve erkekle eşit olduğu ispatlanmıştır. Kadınlar, erkeklerin çalıştığı her işte çalışmaya başlayarak ekonomik bağımsızlıklarını da kazandılar. Bu görüşler, komünist felsefesi açısından doğru olabilir. Ancak ekonomik mülkiyetin devlette olduğu bir yerde, kadınların erkeklerden ekonomik bağımsızlıklarını almaları nasıl izah edilebilir? Ayrıca, iş bölümü yapmak eşitlik ilkesini zedelemeyebilir. Meselâ, ağır işlerde erkekler çalışırken, çocuk ve kadınlar daha hafif işlerde çalışabilir. Diğer yandan, "eşitlik için eşitlik ilkesi" eşitlik değildir. Çünkü her insanın bilgi, beceri ve fizikî yetenekleri birbirinden farklıdır.

Abramzon'a göre **çarlık Rusya'sı, Rus olmayan milletleri Ruslaştırma siyaseti yapıyordu.** Ancak aynı Abramzon şunları da yazarak kendisiyle çelişkiye düşer: "Ekim İhtilâliyle geleneksel Kırgız ailesi yeni sisteme ayak uydurmaya başlamıştır. Ekim İhtilâliyle Kırgızların geleneksel çocuk yetiştirme anlayışlarının yerini, Rus kültürü almaya başlamıştır. Böylece Kırgız köylerinde Sovyet ailesi oluşmaya başlamıştır. Gençler Rusça öğrenmeye çok çaba harcıyorlardı. Bazıları arkadaşları ve tanı-

dıklarıyla Rusça mektuplaşıyorlardı; buna rağmen **Darkan ve Çıçkan gençlerinin ufku pek gelişmemiştir."**

"Dinî görüşler ortadan kalkmış, yerini Sovyet eğitimi almıştır. XIX. yüzyılın ikinci yarısından XX. yüzyılın başına kadar Orta Asya'da, Kırgızistan'da açılan mektepler İslâm kültürüne meyilli idi. Ezbere bağlı, hayattan uzak, öğrencileri doğmaya ve boyun eğmeye götürüyordu. Bu mektepler boz üyü'lerde açılıyordu. Bunlar ya mescitlere bağlıydı, ya da mescitler mektep olarak da kullanılıyordu. Bu okullarda Arapça, Kazakça ve Tatarca kitaplar okunuyordu. Buralara Taşkent, Kazan ve Kaşkar'dan kitaplar geliyordu..."

"Ekim İhtilâli Kırgız hayatını kökten değiştirdi. Sosyalist düzen çağdaş Kırgız hayatını ortaya çıkarmıştır".

Şüphesiz Ekim İhtilâli Kırgız ekonomisine önemli katkılar yapmıştır. Çünkü bunun örneklerini, çeşitli şehirlerdeki fabrika kalıntılarından anlıyoruz. Ancak Ekim İhtilâli, Abramzon'un da ifade ettiği gibi, "tek bir Sovyet insanı" yaratmak istemiştir. Bu mantık ise, Hitler'in ırkçı anlayışından pek de farklı değildi. Zaten farklı olmadığından olacak ki, bugün Sovyetler Birliği tarih mezarlığında ki yerini almış miras bıraktığı fabrikaları da ya çalışmaz, ya da çok düşük kapasiteyle çalışır hale gelmiştir.

Ekim İhtilâli, yeni bir millet yaratamadığı gibi, "afyon" dediği dinden de kurtulamamıştır. Meselâ Kırgız ailesi, ne kadar değişirse değişsin, toylarını, doğum ve ölüm törenlerini kendi geleneklerine ve inancına göre yapmıştır. Hatta gerek Ruslar, gerek Kırgızlar mezarlıklarını bile dinî inançlarına göre inşa etmişlerdir. Müslümanların mezarlarında çoğunlukla hilal, ay yıldız, koç başı motifi, Hristiyanların mezarında ise kızıl haç ve kızıl yıldız damgaları bulunmaktadır.

Aile ve Evlilik:

Abramzon'a göre, akrabalık bağlarının sağlam olması, Kırgızlara özgü bir özelliktir. Bilindiği gibi, Anadolu Türklerinin geleneksel aile anlayışında da bu bağ son derece güçlüdür. Meselâ, Anadolu'da kızın babası başlık parası istemediği halde, amcalarının bu parayı istediği, hatta aldığı veya evde kalmış kızlar için söylenen "evde kalmış kızın derdi amca oğluna döşer" sözleri önemli örneklerdendir.

1950'lerde Türkiye'de olduğu gibi, Sovyet devrinde de **kalın-kahm** (başlık) parası alma ve verme yasaklanmıştır. Meselâ Kırgızistan anayasasına 1938'de konan maddelere göre 'kalın-kahm' alanlar ve verenler sosyal-siyasî düzene karşı çıkmaktan cezalandırılmışlardır. Fakat halkın geleneklerini engellemeye kalkmak pek mümkün olmadığından, Türkiye'de olduğu gibi, Kırgızlar da 'kalın-kahm' alıp-vermişlerdir. Bugün de gerek Kırgızistan'ın, gerekse Türkiye'nin bazı bölgelerinde hâlâ başlık alımı verilmektedir.

Geleneksel Kırgız ailesinde ilk evlenen çocuk, kendi boz üyü olmakla birlikte mutfak ve diğer harcamalar bakımından anne ve babaya bağlıdır. Diğer erkek kardeş ev-

lenince, birincisi boz üyünü babasından biraz uzaklaştırır. Mutfağını tamamen ayırır. Ancak miras ortak olduğu için, hayvanlar ve arazi yine babaya aittir. Yeni eve duvarlarla çıkılırdı. Çocuklar, kendi evleriyle babalarının evlerini ayırmak için, babalarının evine “çon üy” derler.

Kırgızlarda evlenen kıza, baba malından **ençi** (hisse, pay) verilir. Bundan başka ona mirastan bir şey verilmez. Bu gelenek Anadolu'nun bazı bölgelerinde aynen yaşamış, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde ise hâlâ yaşamaya devam etmektedir. Ayrıca, kızların baba malından miras almaları ayıplanmış, kocaları ise kınanmıştır. Hatta daha ileri gidilerek, erkekler kadının malına muhtaç kalmakla suçlanırlar.

Kırgızlar, genelde **kalın-kalın** için dokuz çeşit mal verirler. Bizim tespitlerimize göre, kalın-kalın evlilik konusunda hiçbir zaman bir engel teşkil etmemiştir. Çünkü kalın, Anadolu'da olduğu gibi, ailelerin karşılıklı anlaşmaları sonucu belirlenir. Ayrıca kızların evliliğinde mutlaka kalın alınmalıdır. Ancak dulların evliliklerinde böyle bir şart yoktur. Kaçan kızın kalın parası ise normalden fazla olur. Bu gelenekler de Anadolu'da birçok çalışmada tesbit edilmiştir. Ayrıca Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da da başlık parası için **kalın-kalın-kalın-kalın-galing-kalen-kalın** gibi kavramlar kullanılmaktadır (Bu konuda daha geniş bilgi için bakınız: M. Aksoy, *Kültür Sosyolojisi Açısından Doğu Anadolu*, İstanbul 1996).

Kırgızlarda eskiden kız, bakire çıkarsa, anasına “Kelinin erkek tuudu” (gelinin erkek doğurdu) diye haber verilir ve müjde istenir. Şayet bakire çıkmazsa kız baba evine gönderilerek kalın parası geri alınır.

Kırgızlar sağdıç'a **küyöö coldoş**, saçıya **çaçıla**, nikah-tan önce damada **küyöö bala**, nikahtan sonra ise **küyöö** derler. Kız isteme işine **kuda түшүү**, dünüre **kuda**, hamilelikte söz kesmeye **bel kuda**, geline **kelin** derler.

Kadın bakışı (insanları çeşitli sihirlerden, hastalıklardan, kötü ruhlardan koruyan ve bu yolla oluşmuş hastalıkları tedavi edenler) için **bakışı bübü** denir. Bizim tesbitlerimize göre, Kırgızlar bu ve benzeri insanlar için şaman kelimesini kullanmamaktadırlar. Doğum yaptıran ve çeşitli biyolojik hastalıkları tedavi edenler için de **emçi domçu**, yani tabip tabirini kullanırlar.

Yanan ateşi korumak, yani sönmesine mâni olmak gelinin görevidir. Gelinin en kıymetli çeyiz eşyaları arasında **tuş kiyiz** (duvara asılan işlemeli süs eşyası), **ala kiyiz** (yer döşemesinde kullanılan keçeden yapılan kilim) gelir. Eskiden gelinler kayınpeder ve kayın valideye görünmeye gayret ederlerdi. Nikah, eskiden de, şimdi de mollaların huzurunda yapılmaktadır.

Kırgızlarda **küç küyöö** (iç güveyi)lük hoş karşılanmaz. Ancak, kızın ailesinin hiç oğlu yoksa, damatlardan biri iç güvey olarak alınabilir. Bu durum ise yadırganmaz. Kırgızlarda “eşiğin körüp törünö öt, enesin körüp kızını al” (kapının eşiğini görüp törüne (baş köşe) geç, anasını görüp kızını al) atasözü, Anadolu'da “kenarına bak bezini al, anasına bak kızını al” şeklinde ifade edilmektedir.

Abramzon'a göre, Kırgız ailesi Ekim İhtilâli ve Rus kültürünün tesiriyle yeni sisteme ayak uydurmaya başlamış, böylece Kırgız köylerinde 'sovyet ailesi' oluşmaya başlamıştır. Ayrıca 1950-1954 tarihleri arasında Dar-kan'da hiç boşanma olmamıştır.

Ölüm, Doğum, Sünnet ve Yeni Yıl:

Kırgızlarda ölen ağabeyin eşiyle evlenmek mümkündür. Ancak istediği taktirde, kocası ölen veya kocasından ayrılan kadın, baba evine dönebilir. Baba ölürse, aile reisi büyük ağabeydir. Ancak para her zaman annede bulunur ve onun bilgisi dahilinde harcamalar yapılır.

Çocuğu yaşamayan kadının son çocuğu kurutulmuş kurt postuna sarılır ve temsili olarak kurt ağzından geçirilir. Ayrıca kurt, evi de kötülüklerden korur. Altay Türklerinde kurt, yırtıcı, savaşçı olmanın yanında, aynı zamanda koruyucu özelliğe de sahiptir.

Çocuğun göbek bağı, ya hiç kimsenin basmayacağı bir yere gömülür, ya da dağda ıssız bir yere saklanır.

Sünnet olan çocuğun kesilen parçası, hamile kalıp çocuk doğurması için çocuğu olmayan kadına yedirilir. Çok çocuk sahibi olmak mutluluk kaynağıdır. Bundan dolayı çok çocuklu kadına daha çok hürmet ve saygı gösterilir. Meselâ on çocuğu olan kadına **batır ene** denir. Çocuğu olmayanlar ise, yakınlarının çocuğunu alarak üvey evlat sahibi olurlardı. Çocuğa isim verilirken kulağına ya ezan ya da dua okunur.

Ölü başında Kuran okunur. Eskiden Kırgızlar arasında molla (din adamı) çok olmadığı için, bu görevi genelde Tatarlar yapmışlardır. Ölen insan boz üyde üç gün bekletilir. Ölen, kadınsa **tör'e** (baş köşe) göre sol, erkekse sağ tarafa yatırılır. Tör'de oturma düzeni de bu şekildedir. Mutfak da töre göre sol tarafta olur. Eskiden yas için gelen erkekler ayrı, kadınlar ayrı yerde otururlardı. Kocası ölen kadın, bir yıl yas tutar. Bu süre içinde genellikle siyah giysiler giyer. Ölen insanın yanında ağıt yakılırken ters oturulur ve ölenin yakınları eskiden yüzlerini matem sebebiyle çizerlerdi.

Nooruz dama mart ayında kutlanır. Bu bayram Abramzon ve Kırgız halkına göre **yeni gün bayramıdır**. Fakat halka göre, Ekim Devriminden sonra, özellikle 1950'lere doğru 'bahar bayramı' olarak kutlanmaya başlanmıştır. Halkın inancına göre bu durumun meydana getiriliş sebebi halkın geleneksel bahar bayramı olan **orus** damayı unutturmaktır. Orus dama geleneği Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da eskiden kutlanan **seri sali-seri sale** (yeni yıl bayramı) bayramı gibi şubat sonu ile mart başında, yaklaşık bir hafta kutlanırdı (Bu konuda geniş bilgi için bakınız: M. Aksoy, “Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Halk Takvimine Göre Yılbaşı”, *Erciyes Dergisi*, Şubat, 1996). Orus dama boyunca halk evlerini ve bahçelerini temizler, yeni elbiselerini giyerek birbirlerini ve mezarlıkları ziyaret eder, kurbanlar keserlerdi. Yağmur yağması ve toprağın nemli olması için de mayıs ayında **caz camgır** bayramı kutlanır.